

Dominik Dubiel
Cieszyn

Fotografia zaolziańska

Przyczynki do historii fotografii Śląska Cieszyńskiego były już niejednokrotnie przedstawiane w różnych publikacjach regionalnych i ogólnopolskich w postaci pojedynczych artykułów, cykli popularno-naukowych czy naukowych opracowań. Historia ta posiada także rozdział działalności fotograficznej, która odbywała się w środowisku Polaków na Zaolziu.

Od połowy lat dwudziestych ubiegłego stulecia, początkowo w języku potocznym i w publicystyce, potem w literaturze naukowej (np. w dziełach Józefa Chlebowczyka, Eugeniusza Kopcia, Bogusława Sławomira Kundy i in.) przyjęła się nazwa Zaolzie.

Nazwa ta powstała w związku z tragiczną decyzją Rady Ambasadorów z 1920 roku i podziałem Śląska Cieszyńskiego między Polskę i Czechosłowację. Patrząc z perspektywy mieszkańców Polski, teren położony w Czechosłowacji, konkretnie: między Boguminem a Mostami koło Jabłonkowa oraz między Czeskim Cieszyнем a Dobrą koło Frydka nazwano Zaolzie, bo był to teren położony za graniczną rzeką Olzą.

Ujmując inaczej, Zaolzie stało się dla Polaków synonimem czeskiego Śląska Cieszyńskiego i w tym znaczeniu nazwa ta do dziś jest powszechnie używana w mowie potocznej, choć nie jest nazwą geograficzną. Wśród Polaków mieszkających na czeskim Śląsku używanie nazwy Zaolzie na określenie własnego regionu było i jest spotykane.¹

Fotografia warsztatowa istniała przede wszystkim w samym Cieszynie oraz w miastach na Śląsku Cieszyńskim. Do roku 1920 została zinwentaryzowana, a podstawowe wyniki badań opublikowane. Późniejsze prace badawcze dotyczyły już tylko polskiej części i doprowadzone zostały czasowo do dnia dzisiejszego.

Działalność fotograficzna, która odbywała się w środowiskach Polaków na Zaolziu, koncentrowała się w Śląskim Związku Literacko-Artystycznym.

Także Sekcja Krajoznawcza Towarzystwa Turystycznego „Beskid Śląski” posiadała w swym statucie krajoznawstwo, a tym samym fotografię amatorską. Około 1935 roku zaczęto poświęcać więcej uwagi fotografii. Gromadzono wykonywano zdjęcia krajoznawcze, etnograficzne, architektoniczne. Zainteresowano się polskimi fotoamatorami na Zaolziu i ze zdziwieniem przekonano się, że jest ich przeszło pięćdziesięciu. Inicjatywę wystawy fotograficznej podjęła Sekcja Krajoznawcza „Beskidu Śląskiego”, zajmująca się między innymi wydawnictwem widokówek krajoznawczych.

Fotografia była również, choć w mniejszym stopniu, formą działania Macierzy Szkolnej na Zaolziu.

Pierwsza wystawa fotograficzna *Śląsk Cieszyński we fotografii*, zaprezentowana została w jednej dużej sali szkoły wydziałowej.² Wystawiano 365 fotografii o formacie 18 x 24 cm naklejonych na jednakowe kartony. Każde zdjęcie posiadało stosowny podpis. Tematyką fotografii były typy ludowe, zwyczaje i stroje ludowe, architektura, pejzaż. Swoje zdjęcia wystawiali: Fierla, Gołkola, Galocz, Koźdoń, Kożusznik, Macura, Piegza, Salamon, Zielina.

Wystawę otwarto 29 czerwca 1937 roku w Czeskim Cieszynie w ramach połączonych wystaw jubileuszowych.³

Wystawa ta, zdaniem ówczesnych „...dla polskiego fotoamatorstwa posiadała duże znaczenie”.⁴ Skupiła ona i zapoznała ze sobą wszystkich polskich fotoamatorów rozrzuconych po całym Śląsku Zaolziańskim. Wskazała, co i w jaki sposób należy fotografować, i czego się wymaga od fotografii artystycznej. Była także zachętą dla młodych do pracy i do uprawiania fotoamatorstwa.

Dla przypomnienia dodać należy, iż w 1937 roku istniały nadal i prowadziły aktywną działalność:

- Klub der Photoamateur w Czeskim Cieszynie,
- Klub Foto-Amatora w Cieszynie.⁵

Dla celów popularyzacyjnych drukowano artykuły w prasie, przede wszystkim młodzieżowej. Ukazywały się one w „Ogniwie” – dwutygodniku Młodzieży Polskiej w Czechosłowacji. Tytuły określały charakter publikacji. Oto kilka z nich: *Coś o fotografowaniu*⁶, *Jak należy fotografować zespoły teatralne*⁷, *Fotoamatorstwo sportowe*⁸.

O zainteresowaniach fotograficznych społeczeństwa Cieszyna i okolic świadczyły wydawnictwa typu podręcznikowego oraz tzw. „samouczki”, które ukazywały się nakładem cieszyńskich wydawców. Pierwsze pojawiły się już w 1913 roku, a szczególne nasilenie edycji przypadło na lata 1922–1927. Do dziś można je spotkać w starszych bibliotekach domowych po drugiej stronie Olzy.⁹

Innym przyczynkiem do szerszej popularyzacji fotografii była prasa. Uatrakcyjniona została strona ilustracyjna różnego rodzaju wydawnictw okolicznościowych, a szczególnie czasopism i roczników. Charakterystyczną cechą tego okresu była tematyka zdjęć. Dotyczyła ona przede wszystkim krajobrazu, architektury, portretu rodzajowego – w ogóle, a prezentowała migawki z życia harcerstwa, chórów, teatrzyków amatorskich i codziennej działalności.

Wyjątkowo cennym opracowaniem jest Monografia Związku Polskich Chórów w Czechosłowacji w latach 1927–1937, gdzie prócz licznych artykułów i sprawozdań, znajdujemy pełną fotograficzną dokumentację wszystkich chórów z dokładnym opisem osobowym założycieli i dyrygentów.

Do interesujących postaci tego okresu można zaliczyć urodzonego w Bystrzycy Józefa Raszke (1875–1929)¹⁰ niespełnionego malarza, niezrealizowanego fotografa, ciekawego człowieka. Ze sztuką fotografii zetknął się on po raz pierwszy podczas pobytu w Wiedniu, w tzw. Kunstschule.¹¹

Po powrocie do Cieszyna robił zdjęcia o charakterze artystycznym, które mu były potrzebne do ukończenia obrazu.

Był członkiem Klubu Foto-amatora w Cieszynie i często wystawiał swe prace na różnych wystawach klubowych, uzyskując za to członkostwo honorowe.

Czym charakteryzowały się prace Józefa Raszki? Były to przede wszystkim pejzaże. Pejzaże malownicze, świetnie skomponowane, wypracowane do ostatniego szczegółu w sferze obrazowej. Pełne ciepła, specyficznego czaru ziemi, którą kochał, którą fotografował, którą malował. Nostalgiczne.

Ta fotografia wywarła duży wpływ na późniejsze opracowania fotograficzne beskidzkiego krajobrazu.

Zdjęcia Józefa Raszki były także współcześnie (1989) prezentowane na wystawie zorganizowanej przez Dział Fotografii Muzeum w Cieszynie z okazji 150-lecia istnienia fotografii.

Współczesne oblicze fotografii zaolziańskiej (poza rzemiosłem) tworzą:

- Sekcja Fotograficzno-Filmowa SLA,
- Zaolziańskie Towarzystwo Fotograficzne,
- niezorganizowana rzesza fotoamatorów,
- kolekcjonerzy, zbieracze, kronikarze, pamiętnikarze.

Na szczególną uwagę badaczy zasługuje anonimowa grupa jaką jest rzesza fotoamatorów zwanych „niedzielnymi”. Każda obecnie rodzina posiada aparat fotograficzny utrwalając najważniejsze wydarzenia, które mają bądź miały, w tej rodzinie miejsce. Są to narodziny nowego członka rodziny, chrzty, komunie lub konfirmacje, śluby, a także wczasy, wycieczki, czy uczestnictwo w Święcie Gorolskim w Jabłonkowie. Albumy rodzinne to niezbadane, a zarazem niewyczerpane piktograficzne źródło historii materialnej, socjologii kultury.

Na razie źródło to dla badaczy jest bardzo słabo dostępne – jedynie przez osobiste znajomości lub kontakty rodzinne. Byłoby wskazane podjęcie próby zaprezentowania i udostępnienia tych albumów rodzinnych np. przez ogłoszenie przeglądu lub konkursu.

Odrębnego wspomnienia wymaga grupa zbieraczy, kronikarzy, kolekcjonerów fotografii. Nie jest ich zbyt wielu. Przykładem jest tutaj Henryk Wawreczka. Znakomity kolekcjoner starej cieszyńskiej widokówki i fotografii. Jego ogromne zbiory były podstawą licznych albumów w tym Cieszyn, Czeski Cieszyn na starych widokówkach i fotografiach.¹² Innym znanym miłośnikiem fotografii jest Paweł Chmiel. Zbiera wszystko, co jest fotograficznym zapisem nieistniejącej już części Zaolzia, zniszczonej przez górnictwo i przemysł metalurgiczno-koksowniczy. Swoje zbiory często wystawia, omawia, przedstawiając nowemu pokoleniu świat ich dziadków i ojców, świat, który już odszedł.

I wreszcie fotografowie współcześni. Zgrupowali się oni we wspomnianej już Sekcji Fotograficzno-Filmowej przy SLA PZKO w Czeskim Cieszynie,¹³ a także w działającym od lutego 2001 roku Zaolziańskim Towarzystwie Fotograficznym.¹⁴ To nowa generacja wnikliwych obserwatorów życia współczesnego Zaolzia.

Są znani z wystaw i prezentacji fotograficznych, z prasy i wydawnictw: F. Bałon, K. Branny, R. Fierla, Cz. Góral, T. Kotas, J. Kraina, R. Krygiel, B. Krzywoń, St. Orszulik, J. Pindór, W. Przeczek, B. Rajski, O. Szlauer, A. Szop, I. Szopowa, T. Wratny, P. Wojczek.¹⁵

W twórczości zaolziańskich fotografików dominuje rejestracja pejzażu rzeczywistego. Prace ich charakteryzują się pewnymi specyficznymi wartościami estetyzującymi z elementami szukania własnych środków wypowiedzi. Pewną siłę ekspresji może mieć tutaj obraz fotograficzny z pierwszoplanowym elementem ludzkiego działania. Powszechność tych doświadczeń sprawia, że ten aspekt fotografii nadaje jej charakter bardziej ogólny, odzwierciedla rozpiętość wyrażania zjawiska życia. Jest to postawa nieustającego dążenia do prezentacji pejzażu w jego skomplikowanej formie, aczkolwiek w dość tradycyjnym ujęciu tematycznym.

Prezentując aktualny stan fotografii zaolziańskiej pominięto pewne dziedziny tematyczne, jak np. fotografia etnograficzna, której niekwestionowanym mistrzem okazał się Karol Piegza.

Wypowiedź ta jest jednakże pierwszą próbą zasygnalizowania zjawiska, a wiele spraw wymaga dalszych badań i penetracji. Fotografia na Ziemi Cieszyńskiej, nie tylko na Zaolziu, miała dotychczas marginalne znaczenie, najczęściej ilustracyjne w pracach badawczych i licznych opracowaniach. Myślę, że najwyższy czas na inne spojrzenie na przeszłość i teraźniejszość tej fotografii.

Przypisy

- ¹ Rosner Edmund, *Kultura Zaolzia (1929–1990). Wstępne rozpoznanie stanu badań*, [w:] *Kultura Zaolzia*, Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, Cieszyn 1992, s.7.
- ² „Ogniwo”, Dwutygodnik Młodzieży Polskiej w Czechosłowacji, Czeski Cieszyn 1937, nr 16, s. 305.
- ³ Ibidem, s. 306.
- ⁴ Ibidem, s. 305.
- ⁵ Dubiel D., *Cieszyńskie Towarzystwo Fotograficzne 1930–2000*, Cieszyn 2000, s. 14.
- ⁶ „Ogniwo”, Czeski Cieszyn 1936, nr 19, s. 4.
- ⁷ „Ogniwo”, Czeski Cieszyn 1937, nr 6, s. 93.
- ⁸ „Ogniwo”, Czeski Cieszyn 1938, nr 4, s. 58.
- ⁹ Dubiel D., *Działalność cieszyńskich fotografików zrzeszonych w CTF*, Cieszyn 1990, s. 84.
- ¹⁰ Piegza K., *Józef Raszka – Śląski Atget*, Zwrot, Czeski Cieszyn 1966, s. 7.
- ¹¹ *Malarze śląscy*, Sekcja Krajoznawcza „Beskidu Śląskiego”, Cieszyn 1937, nr 3(196), s. 14.
- ¹² Wawreczka H., Spyra J., Makowski M., *Cieszyn Czeski Cieszyn na starych widokówkach i fotografiach*, WART, Czeski Cieszyn 1999.
- ¹³ W. W., *Koło wystawy SLA*, Zwrot, Nr. 7(176), ZGPZKO Czeski Cieszyn. 1964, s. 9.
- ¹⁴ *Statut Zaolziańskiego Towarzystwa Fotograficznego*, Czeski Cieszyn 2001.
- ¹⁵ Dubiel D., *Fotograficy zaolziańscy*, [w:] *Kultura Zaolzia 1929–1990*, Cieszyn 1992, s. 167.